

PROFILAKTYKA UKIERUNKOWANA NA REKONSTRUKCJĘ INDYWIDUALNEGO SYSTEMU WARTOŚCI – PERSPEKTYWA PEDAGOGICZNA¹

Sławomir Kania, e-mail: 1kania.slawomir@gmail.com
Uniwersytet Opolski
Pl. Kopernika 11a, 45-040 Opole
Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu
Ul. Mieczysława Niedziałkowskiego 18, 46-020 Opole

STRESZCZENIE

W artykule zawarto koncepcje zapobiegania zachowaniom ryzykownym młodzieży poprzez rekonstrukcję ich systemu wartości. Wstęp zawiera definicję wartości z uwzględnieniem różnych koncepcji. W dalszej części opisano znaczenie indywidualnego systemu wartości w prawidłowym funkcjonowaniu społecznym uczniów oraz uwarunkowania środowiskowe indywidualnego systemu wartości młodzieży. Artykuł kończy się wskazaniem do pracy profilaktyczno-wychowawczej zorientowanej na wartości moralne i prospołeczne.

Słowa kluczowe: profilaktyka pedagogiczna, profilaktyka wartości, wartości, system wartości, przystosowanie społeczne

Social prevention focused on the reconstruction of an individual value system - pedagogical perspective

ABSTRACT

The article includes concepts for the prevention of risky behaviour of young people through reconstruction of their system of values. Admission includes a definition of considering the different concepts, and in the following section describes the importance of the individual system of values in normal social functioning students and describes the environmental conditions of individual value systems of youth. The article ends with the indications for use of preventive and educational oriented and pro-social moral values.

Key words: pedagogical prevention, prevention values, values, values system, social adaptation

Wartość jest terminem bardzo trudnym do zdefiniowania, a zdaniem Władysława Tatarkiewicza tak trudnym, że niemal niemożliwym do sprecyzowania, gdyż poszukiwanie wyrażeń określających ten termin przez filozofów kończyło się jedynie powiększaniem zakresu synonimów i terminów bliskich znaczeniowo². Współcześni psychologowie również podzielają podobne obawy co do ograniczeń w określaniu całego świata wartości³. Dookreślenie terminu wartość, by posiadało pewną spójność w działaniach pedagogicznych, musi więc odbywać się w oparciu o wybrany konstrukt teoretyczny wyjaśniający prawa regulujące świat wartości. Czesław Matusiewicz dostrzegając różnorodność poglądów co do określania czym jest wartość, zaproponował klasyfikację samych definicji wartości ze względu na orientację badawczą na pięć grup:

1 Artykuł zawiera fragmenty pracy magisterskiej autora pt. *System wartości a kompetencje społeczne młodzieży licealnej* napisanej pod kierownictwem dr. Andrzeja Kurka.

2 W. Tatarkiewicz, *Paregra*, Warszawa 1978, s. 61.

3 Cz. Matusiewicz, *Psychologia wartości*, Warszawa-Poznań, s. 53.

Interpretacje emotywiści – wartość jest rozumiana jako przeżycie lub jako obiekt, któremu towarzyszą pokłady afektywne. Pogląd taki reprezentuje CH. Ehrenfels. Zakładał on, iż obiekt staje się wartością, jeśli towarzyszy mu istotna zmiana pobudzenia emocjonalnego. Może mieć to charakter pozytywny, jeśli następuje wzrost uczuć przyjemnych, lub charakter negatywny, jeśli następuje spadek poziomu uczuć negatywnych⁴. Pobudzenie emocjonalne jest świadectwem zaobserwowania przez jednostkę obiektu, zdarzenia czy sytuacji wartościowej. Tak więc emocje są również pewnego rodzaju wskaźnikiem oceny poznawczej⁵.

Interpretacja racjonalistyczna – wartość stanowi obiekt, który tożsamy jest z pojęciem określającym cechę, która podlega ocenie. Jest więc odpowiednikiem zamyślnego obrazu i określana jest poprzez rozumowanie, a nie odczuwanie.

Interpretacja naturalistyczna – wartość jest obiektem umożliwiającym utrzymanie homeostazy oraz warunkującym przetrwanie. Z biologicznego punktu widzenia człowieka (*homo sapiens*) dąży do przetrwania, gdzie każdy obiekt, zdarzenie i sytuacja umożliwiająca przeżycie staje się dla niego wartością. Homeostaza natomiast jest zespołem hierarchicznych regulacji funkcjonowania systemu biologicznego (organizmu) oraz systemu społecznego (środowiska). Wartościowy jest więc każdy obiekt, który pozwala utrzymać optymalny stan funkcjonowania dwóch systemów⁶. Systemy te nieustannie są pod wpływem oddziaływań środowiskowych, ukierunkowujących rozwój zarówno organizmu⁷, jak i całego systemu społecznego⁸ oraz wspólnie oddziałując na środowisko⁹.

Interpretacja humanistyczno-naturalistyczna – głównym reprezentantem tej koncepcji jest rosyjski psycholog, Abraham Maslow. Jego zdaniem związana jest z wykorzystaniem własnego potencjału organizmu, gdzie wybór danego obiektu jako cennego, tożsamy jest z potrzebami. Każdemu wyborowi towarzyszy uczucie nagradzające, które utrwała tę tendencję, a konsekwencją tego procesu jest funkcjonowanie jednostki nakierowanej na rozwój własnych zasobów. Nadrzędną wartością jest samoaktualizacja. Kultura stanowi natomiast zbiór narzędzi umożliwiających samorealizację¹⁰.

Interpretacja społeczno-humanistyczna – wartości w tej orientacji posiadają element ponadjednostkowy – obiektywny. Obiekty uważane za cenne osadzone są w kulturze i systemie społecznym. Jednostka w wyniku funkcjonowania w społeczeństwie przyjmuje dane wartości jako własne (internalizuje je), gdzie wpisane w osobowość nie stanowią motywu działania, lecz zawierają standardy (wytyczne) postępowania¹¹.

W obliczu wielu możliwości definicyjnych niezbędnym zdaje się doprecyzowanie na potrzeby dalszych rozważań terminu wartości. Ewa Wysocka definiuje wartości jako „trwałe przekonania, że określone zachowania (środki) lub ich efekt finalny (cele) są lepsze od przeciwnych do nich i przez to stanowią dla jednostki obiekty pożądane”¹². Nieco inną definicję podaje M. Łobocki, określając wartości jako „wszystko to, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi odczuciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich”¹³. Wartość jest więc terminem bardzo rozbudowanym i bez przyjęcia podstawy teoretycznej nie jest możliwe dookreślenie terminu. Autor pracy za wartości uznaje obiekty, sytuacje i zdarzenia, które stanowią cel, potrzebę i obiekt dążeń ludzkich, umożliwiających egzystencję, samoaktualizację i samoregulację mechanizmów psychospołecznych. Jako pedagog autor przychyliła się w szczególności

4 Tamże, s. 10-13.

5 W. Łosiak, *Psychologia emocji*, Warszawa 2007, s. 91-93.

6 Cz. Matuszewicz, dz. cyt., s. 15-21.

7 M. Kaczmarczyk, *Zielony mem*, Mikołów 2012, s. 27.

8 E. O. Wilson, *Socjobiologia*, Poznań 2001, s. 165-166.

9 Tamże, s. 42-44.

10 Cz. Matuszewicz, dz. cyt., s. 21 - 29.

11 Tamże, s. 29-33.

12 E. Wysocka, *Systemy wartości i orientacje wartościujące preferowane przez młodzież*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2003, nr 4 (190), s. 129.

13 W. Łobocki, *Wychowanie moralne w zarysie*, Kraków 2002, s. 72.

do słów Mieczysława Łobockiego: „Rozpoznawanie preferowanych przez dzieci i młodzież wartości ma istotne znaczenie z tego powodu, że pozwala na krytyczny osąd realizowanych dotychczas celów wychowawczych i na podstawie wnikliwej kontroli swych osiągnięć w zakresie wychowania moralnego”¹⁴. Wartość w pedagogice jest również celem wychowania nie tylko moralnego, lecz także ogólnie rozumianego. Wartości wychowawcy muszą być spójne z celami oddziaływań pedagogicznych, ale również muszą uczestniczyć w kontroli tych oddziaływań. Ich obecność umożliwia egzekwowanie prawidłowych i nieprawidłowych działań, ocenę słuszności postępowania oraz wyznaczania kierunku działań nauczyciela – wychowawcy.

WYBRANE UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE INDYWIDUALNEGO SYSTEMU WARTOŚCI

Istotnym czynnikiem warunkującym proces kształtowania się systemu wartości jest środowisko społeczno-kulturowe, a w szczególności panująca w nim różnorodność systemów światopoglądowych¹⁵. Z uwagi na wielość czynników autor zawiązuje pole rozważań do środowiskowych zagrożeń dla krystalizacji systemu wartości młodzieży.

Zdaniem Mieczysława Łobockiego współczesny wymiar cywilizacji, który opiera się na prawach zaprzeczających prawom naturalnym, stanowi zagrożenie dla indywidualnego systemu aksjologicznego. Współczesnym światem rządzą prawa naukowo-techniczne, które często służą rozwojowi społeczeństwa, zaprzeczając tym samym człowieczeństwu (są amoralne, sprzeczne z systemem wartości ludzkich). Istotnym elementem zagrażającym stabilności indywidualnych systemów wartości jest rozwój społeczeństwa w kierunku pluralistycznym. Wielość systemów aksjologicznych oferowanych przez pluralizm tworzy gmatwaninę często sprzecznych ze sobą poglądów filozoficznych, religijnych i światopoglądowych. W takiej rzeczywistości społecznej trudno jest egzekwować normy, a łatwiej jest stanowić rozwiązania odgórne (prawne) sprzeczne z prawem naturalnym (moralnym). Dużym zagrożeniem jest również wielokulturowość społeczeństwa. Znaczne rozwarstwienie kulturowe utrudnia oddziaływania wychowawcze (zinternalizowanie norm). Jednostki reprezentujące różne kultury we wstępnej fazie rozwoju (dzieciństwo i adolescencja) nabywać mogą tendencje do czasowych zmian (chwiejność wewnętrznego systemu aksjologicznego) hierarchii celów, potrzeb i ocen¹⁶.

Wychowanie w rodzinie ma ogromne znaczenie w kształtowaniu indywidualnego systemu wartości, gdyż to rodzina jest pierwszym środowiskiem oddziałującym na preferencje aksjologiczne młodego człowieka. Jednym z czynników mających istotne znaczenie i wynikającym ze środowiska rodzinnego jest czas kontrolowania zachowań potomstwa. Rozumne oddziaływanie na zachowania własnych dzieci polegające na pochwaleniu i dezaprobowaniu, trwające możliwie najdłużej, umożliwiają pełną stabilizację hierarchii wartości potomstwa, opierając się tym samym wpływem środowiska zarówno negatywnym, jak i pozytywnym. Jednak długa kontrola zachowań niesie za sobą zagrożenia w postaci niskich możliwości adaptacyjnych do nowych warunków środowiskowych¹⁷. Kultura organizacyjna, czyli osadzenie w specyficznej rzeczywistości społecznej rodziny ma również znaczenie dla preferencji aksjologicznych potomstwa. Rodzina wiejska przykładowo będzie akcentowała atrybuty środowiska wiejskiego jako istotne wartości, o które należy zabiegać i pielęgnować. Do wartości tych zaliczyć można przyrodę, gospodarność czy pracę na roli¹⁸. Podobne zależności mogą zachodzić w rodzinach pochodzenia małomiasteczkowego czy większego miasta. Również kultura pedagogiczna rodziny wpływa znacząco na system wartości dziecka. Jako kulturę pedagogiczną rodziny rozumie się posługiwanie się specyficzną intencjonalną strategią wychowawczą zmierzającą do

14 Tamże, s. 103.

15 J. Ciecuch, *Relacje między systemem wartości a przekonaniami światopoglądowymi w okresie dorastania*, Warszawa 2007, s. 69-70.

16 M. Łobocki, dz. cyt., s. 79-81.

17 M. Ossowska, *Sociologia moralności zarys zagadnień*, Warszawa 1986, s. 98-99.

18 K. Chałas, *Wychowanie do wartości wiejskich jako szansa integralnego rozwoju wychowania*, Lublin 2007, s. 192-199.

skutecznego oddziaływania poprzez wpływy na zachowanie potomstwa¹⁹. Działania wychowawcze rodziny opierają się o specyficzny system wartości i urzeczywistniając się w modelach oddziaływań wychowawczych, transmitują treści i wzory na potomstwo²⁰.

W przypadku środowiska szkolnego istotne znacznie ma egzekwowanie postaw i zachowań wychowanków. Brak konsekwentnych oddziaływań pedagogicznych na wartości (obiekty, zdarzenia, sytuacje) sprzyjać może krystalizacji zjawiska brutalizacji życia społecznego. W związku z powyższym wytworzyć mogą się znaczne różnice międzyjednostkowe, a społeczność szkolna nie będzie w stanie odpowiedzieć, które z norm i zachowań są właściwe²¹. Stosunki między reprezentantami danej orientacji filozoficznej, religijnej i światopoglądowej stawać się mogą wyraźnie antagonistyczne i zmierzające do konfliktu. Konsekwencją jest wytworzenie przestrzeni, w której każdemu wszystko wolno i za wszystko można zostać ukaranym (otrzymać sankcje).

ZNACZENIE INDYWIDUALNEGO SYSTEMU WARTOŚCI W PRAWIDŁOWYM FUNKCJONOWANIU SPOŁECZNYM UCZNIÓW

System wartości kształtujący się w okresie adolescencji związany jest ze społecznym przystosowaniem się jednostki. Badania F. Kozaczuka pokazały, że tylko 2,2% nieletnich sprawców przestępstw nie boryka się z subiektywnym kryzysem wartości²². Jest to więc niezwykle istotny element prawidłowego funkcjonowania młodzieży, a utrwalone zaburzenie wartościowania prowadzić może do postaw świadczących o niedostosowaniu społecznym. Analiza uzyskanych informacji w badaniach F. Kozaczuka wykazała również różnice w hierarchii wartości między młodzieżą niedostosowaną społecznie a młodzieżą szkolną. Nieletni sprawcy przestępstw na piedestale stawiają wartości konsumpcyjne, egoistyczne oraz wartości związane z samorealizacją. Natomiast młodzież licealna i szkół zawodowych najbardziej ceni wartość życia rodzinnego oraz wartości intelektualne tj. wiedzę czy mądrość²³.

Z psychologicznego punktu widzenia dla funkcjonowania społecznego adolescentów ogromne znaczenie stanowi bunt młodzieńczy, który ściśle związany jest z akceptacją jakichś wartości i wyraźnym brakiem akceptacji dla innych. Bunt młodzieńczy przybierać może formę egoistyczną lub altruistyczną, gdzie bunt altruistyczny jest specyficzną aktywnością młodzieży mającą na celu pielęgnowanie wartości idealistycznych, tj. tolerancja, wolność, demokracja, prawda itp. Urzeczywistnianie tych wartości ma stanowić manifest przeciw ich aksjologicznym antagonistom, tj. rasizmowi, despotyzmowi, kłamstwu, niewoli itp. Bunt altruistyczny może mieć formę aktywną (zewnątrzną) i pasywną (wewnętrzna), z czego najczęściej ma charakter wewnętrznych rozterek, gdzie podłożem są silne negatywne emocje²⁴. Sam bunt nie stanowi źródła zagrożenia dla formowania się systemów aksjologicznych adolescentów, lecz towarzyszące mu destruktywne stany emocjonalne. Mogą one doprowadzić do znacznego i społecznie nieakceptowanego przewartościowania danych wartości względem innych (np. w przypadku używania substancji psychoaktywnych przyjemność jest ważniejsza niż zdrowie, czy w przypadku prób samobójczych miłość jest ważniejsza niż życie), co może przyczynić się do utraty sensu życia i zachowań dewiacyjnych.

Młodzież z natury nastawiona jest na eksperymentowanie, które pozwala na zdobycie wiedzy i umiejętności na zasadzie prób i błędów. Eksperymentowanie z własnym systemem wartości, poglądami, ideologią może również objawiać się rytualizacją ideologiczną. Zjawisko to ma za zadanie

19 H. Cudak, *Szkice z badań nad rodziną*, Kielce 1995, s. 103-107.

20 M. Grochociński, *Kultura pedagogiczna rodziców*, [w:] M. Ziemska (red.), *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1986, s. 346-347.

21 M. Łobocki, dz. cyt., s. 79-81.

22 F. Kozaczuk, *Wartości i postawy nieletnich w różnych stadiach wykojenia społecznego*, Rzeszów 2006, s. 177.

23 F. Kozaczuk, *Świat wartości młodzieży z symptomami niedostosowania społecznego: analiza porównawcza postaw wobec norm i wartości nieletnich oraz młodzieży szkolnej i skazanych*, Rzeszów 2005, s. 71-76.

24 A. Oleszkowicz, A. Senejko, *Psychologia dorastania: Zmiany rozwojowe w dobie globalizacji*, Warszawa 2013, s. 241.

umożliwić osiągnięcie dojrzałości społecznej przez adolescentów poprzez dobrowolne zrzeszanie się w grupy i wspólne urzeczywistnianie wartości przyjętych przez tę grupę. Elementem stanowiącym zagrożenie jest duża otwartość na wspólnotowe systemy aksjologiczne, która wzmocniana jest przez potrzebę bycia z innymi²⁵. Otwartość tę wykorzystują różne grupy uprawiające psychomanipulację, takie jak sekty, które oddziałują destrukcyjnie na wszystkie sfery życia ich członków²⁶.

PROFILAKTYKA PEDAGOGICZNA A WARTOŚCI

Współcześnie profilaktykę pedagogiczną określa się również synonimami: profilaktyka społeczna, profilaktyka opiekuńcza oraz psychoprofilaktyka. Niezwykle ważne jest, by wspomnieć, że współczesne rozumienie profilaktyki znacznie odbiega od rozumienia klasycznego. Klasyczne rozumienie profilaktyki akcentowało wyłącznie zachowania związane z używaniem czy też nadużywaniem substancji psychoaktywnych, a działania zapobiegawcze miały charakter często jednorazowych, niesprawdzanych ewaluacją pogadanek. Te epizodyczne pogadanki profilaktyczne miały jeden cel – odstraszyć potencjalnego młodzieńca od powielania zachowań destrukcyjnych. W związku z powyższym opierano się wyłącznie na modelu informującym o konsekwencjach przejawiania tego typu zachowań i wychodzono z założenia, że poszerzenie wiedzy z zakresu następstw zażywania substancji psychoaktywnych w zupełności wystarczy, by odbiorca podjął decyzję o niepodejmowaniu szkodliwych zachowań. Kolejnym ważnym elementem tradycyjnego modelu było działanie dopiero wtedy, kiedy w środowisku szkolnym zaobserwowano już pierwsze objawy zachowań dewiacyjnych, czyli działano już po inicjacji²⁷. Obecnie, tradycyjne podejście uważa się za nieaktualne i nieskuteczne, a nawet szkodliwe. Wiele z przygotowywanych prelekcji było realistycznym odzwierciedleniem życia narkomanów czy alkoholików, a nawet zapraszano na takie prelekcje przedstawiciele AA i AN, by opowiadali o swoich przeżyciach. W tego rodzaju przekazach, czy to multimedialnych, czy też słownych, zawierano informacje stanowiące instruktaż używania substancji psychoaktywnych, również dla słuchaczy, którzy nie mieli żadnych doświadczeń z narkotykami i alkoholem, rozbudzając tym samym zainteresowanie tematem²⁸.

Współczesny model profilaktyki społecznej można datować na okres, w którym zaczęto prowadzić ewaluację takich działań. Pod wpływem wyników badań współczesny obraz działań zapobiegawczych różni się diametralnie od swego pierwowzoru na wielu płaszczyznach. Interesujące spojrzenie na profilaktykę prezentuje Sławomir Śliwa, który uznaje profilaktykę jako odpowiedź „na rosnące zagrożenia, które prowadzą do zachowań ryzykownych (...)”²⁹. W tym spojrzeniu uwidacznia się pojęcie zagrożenia, czyli takiego czynnika, który może stanowić determinant zachowania problemowego. Jest to jednak definicja, która może zniekształcać ideę nowoczesnej profilaktyki, dlatego warto przytoczyć również określenie Geralda Edwards’a, który definiuje profilaktykę jako „działania, które stwarzają człowiekowi okazję aktywnego uczestnictwa w gromadzeniu takich doświadczeń, jakie powodują wzrost zdolności do radzenia sobie w potencjalnie trudnych sytuacjach życiowych”³⁰. Działanie zapobiegawcze w tym rozumieniu jest nakierowane na budowanie czynników chroniących, czyli rozwijanie tych zasobów środowiska lub jednostki, które mają zwiększyć możliwość ochrony przed czynnikami ryzyka.

Profilaktyka pedagogiczna ukierunkowana na rekonstrukcję indywidualnego systemu wartości w oparciu o powyższe ustalenia, będzie więc specjalistycznym działaniem wspomagającym proces

25 Tamże, s. 246-247.

26 D. Sikorski, S. Bukalski, *Sekty*, Lublin 2004, s. 9-10.

27 S. Śliwa, *Profilaktyka pedagogiczna*, Opole 2015, s. 14.

28 J. Szymańska, *Programy profilaktyczne: Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*, Warszawa 2000, s. 59-62.

29 S. Śliwa, *Rola diagnozy pozytywnej w profilaktyce selektywnej i wskazującej wobec uczniów zagrożonych wykluczeniem społecznym*, [w:] A. Szcówa, B. Ogonowski (red.), *Profilaktyka zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży*, Wrocław 2013, s. 17.

30 [Cyt. za:] M. Hanulewicz, *Profilaktyka czy wychowanie?*, [w:] M. Hanulewicz, D. Widelak (red.), *Profilaktyka społeczna w środowisku lokalnym*, Opole 2007, s. 92.

wychowania mający na celu wzmacnianie w wychowanku zasobów, które pozwolą mu na społecznie pożądane funkcjonowanie w zgodzie z wartościami i normami stanowiącymi wyznacznik zdrowia psychospołecznego. Ideę profilaktyki zorientowaną na wartości w 1992 r. poruszył już Czesław Ciekiera, który uznawał tę drogę jako możliwość wprowadzenia w osobowość młodego człowieka wartości wyższych, chrześcijańskich, w których „zaczyna się fascynować, pasjonować, zaczyna być przez nie pociągany (...)”³¹. Profilaktyka pedagogiczna jest więc specyficznym działaniem wspomagającym proces wychowania, dążącym do zmiany w indywidualnym systemie wartości, gwarantującym utrzymanie zdrowia psychospołecznego.

Profilaktyczne działania opierać powinny się na zmiennych warunkujących prawidłowe funkcjonowanie psychospołeczne uczniów. W tabeli nr 1 podjęto próbę określenia czynników chroniących i ryzyka związanych ściśle ze światem aksjologicznym młodzieży.

Tabela 1. Wybrane czynniki ryzyka i czynniki chroniące w kontekście profilaktyki zorientowanej na rekonstrukcję wartości.

Czynniki ryzyka	Czynniki chroniące
Chaos aksjologiczny	Uporządkowany świat wartości na pożądane i niepożądane
Internalizacja wartości negatywnych (aspołecznych, amoralnych)	Internalizacja wartości pozytywnych (prospołecznych, moralnych)
Trudności w określeniu sensu życia	Poczucie sensu życia
Brak możliwości urzeczywistnienia wartości pozytywnych	Możliwość urzeczywistnienia wartości pozytywnych
Możliwość urzeczywistnienia wartości negatywnych	Brak możliwości urzeczywistnienia wartości negatywnych

Źródło: Opracowanie własne

Gwarantem prawidłowego funkcjonowania psychospołecznego młodzieży jest uporządkowany świat wartości oraz przyjęcie za własne te „pozytywne”, czyli takie, które ogół społeczeństwa uznać może jako pożądane. Samo przyjęcie pozytywnych wartości może zostać ograniczone poprzez nieprzychylnie środowisko, dlatego ważne, by środowisko wyrażało wyraźną aprobatę dla postaw związanych z wartościami moralnymi i odwrotnie, by aktywnie wyrażało dezaprobatę dla postaw urzeczywistniających wartości amoralne. Niezwykle ważnym zagadnieniem jest jasność poczucia sensu życia, gdyż wartością najwyższą, centralną, porządkującą podrzędne wartości w indywidualnym systemie wartości jest sens życia i dopiero jego wyraźne poczucie ze strony młodzieży może porządkować wartości według hierarchii, czyli decydować o tym, co jest ważniejsze, a co mniej ważne.

WPROWADZANIE W ŚWIAT WARTOŚCI W SZKOLE

Wartości pełnią więc ważną rolę w funkcjonowaniu, gdyż regulują, motywują i ukierunkowują rozwój młodego człowieka. Wprowadzanie w świat wartości zdaniem Zbigniewa Gasia powinno opierać się na strategii 4 kroków:

- Krok 1 – rozpoznanie wartości,
- Krok 2 – rozumienie wartości,
- Krok 3 – akceptowanie wartości,
- Krok 4 – respektowanie wartości³².

Umiejętność rozpoznawania wartości stanowi podstawę do internalizacji wartości, gdyż bez zdolności rozpoznawania tego, co ważne i istotne, nie jest możliwe ich przyjęcie i uznanie za własne. Umiejętność ta związana jest z obserwacją i analizą postępowania jednostek znaczących. Wytrenowanie takiej umiejętności u wychowanka wiąże się głównie z autentycznością autorytetów wycho-

³¹ Cz. Ciekiera, *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych. Metody, programy, modele, ośrodki, zakłady, wspólnoty*, Lublin 1992, s. 278.

³² Z. B. Gaś, *Profilaktyka jako działania pomocowe na rzecz wychowanków OHP*, [w:] Z. Jasiński, E. Nycz (red.), *Identyfikacja potrzeb i oczekiwań młodzieży na rynku pracy – konteksty społeczno-pedagogiczne realizacji projektu*, Opole 2010, s. 84.

wawczych, czyli spójnością przez nich reprezentowanych systemów wartości z przejawianymi postawami. Następnie poprzez rozmowy zachęca się wychowanka do analizy danej wartości, postaw z nią związanych w celu poszukiwania logicznej argumentacji stanowiącej o korzyści z jej przyjęcia lub też braku korzyści. Rozumienie wartości ma stanowić w efekcie informację, czy dana wartość nadaje się do akceptacji. Akceptacja to już kolejny krok, w której wychowanek uświadamia sobie, że przyjęcie tej wartości i pielęgnowanie postaw z nią związanych pozwoli mu na rozwój z poszanowaniem własnych potrzeb godności i przynależności. Ostatnim krokiem jest internalizacja wartości jako podstawy do oceny ludzkiego postępowania. Krok respektowania wartości jest procesem otrzymywania wzmocnień za funkcjonowanie w zgodzie z przyjętą wartością³³. Strategię tę należy rozszerzyć o krok piąty: zachęcanie do promowania i utrzymywania wartości. Wprowadzanie w świat pożądanych wartości ma być systemem, który napędzany działaniami wychowawcy wkracza w środowisko rówieśnicze i włącza w te działania samych rówieśników, zataczając coraz szersze kręgi wśród młodzieży. Działania te powinny mieć charakter spirali, gdzie jedna osoba swoją postawą przekonuje kolejne osoby, co znacznie zwiększa szanse powodzenia.

Główny ciężar wprowadzania w świat wartości spoczywa na autorytetach. „Zasadniczą metodą przekazywania wychowankom pożądanych sposobów postępowania, powinno być ukazywanie/uczenie wartości poprzez własną postawę nauczyciela oraz rodzica jako niewerbalną metodę oddziaływania wychowawczego. Żadna najdoskonalsza metoda nauczania nie będzie wystarczająca, jeśli my – sami ze sobą – nie jesteśmy w zgodzie. Nie tylko chodzi o to, co robimy. Chodzi o to, kim jesteśmy. Młodzież potrzebuje przewodników i mistrzów, którzy staną się dla niej autorytetami – starajmy się sprostać tym oczekiwaniom. Ucząc się przez obserwację i naśladownictwo, dzieci powinny widzieć rodziców i nauczycieli praktykujących wartości moralne w codziennym życiu oraz czuć się przez nich kochane i szanowane, by chciały podążać za ich przykładem”³⁴. Wymogiem skuteczności profilaktyki rekonstruującej system wartości jest autentyczność wychowawcy, który swoimi postawami ukazuje, że można żyć, realizując wartości moralne i prospołeczne. Wychowawca-profilaktyk powinien dbać o świat aksjologiczny młodzieży, wskazywać drogę, wyrażać aprobatę i dezaprobatę, ale, co najważniejsze, pozwalać „dokonywać wyborów i pokazując, że mimo różnic można współdziałać z innymi”³⁵. Wychowawca-profilaktyk powinien więc dążyć do współpracy całej wspólnoty szkolnej, być świadomy bycia przykładem, być zdolny do wskazywania właściwych norm i wartości, by były one czytelne dla wychowanków oraz powinien potrafić wskazywać, gdzie przebiega granica między właściwym a niewłaściwym zachowaniem.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Chałas K., *Wychowanie do wartości wiejskich jako szansa integralnego rozwoju wychowania*, Lublin 2007
- [2] Ciecuch J., *Relacje między systemem wartości a przekonaniami światopoglądowymi w okresie dorastania*, Warszawa 2007
- [3] Ciekiera Cz., *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych. Metody, programy, modele, ośrodki, zakłady, wspólnoty*, Lublin 1992
- [4] Cudak H., *Szkice z badań nad rodziną*, Kielce 1995
- [5] Gaś Z. B., *Profilaktyka jako działania pomocowe na rzecz wychowanków OHP*, [w:] Jasiński Z., Nycz E. (red.), *Identyfikacja potrzeb i oczekiwań młodzieży na rynku pracy – konteksty społeczno-pedagogiczne realizacji projektu*, Opole 2010
- [6] Grochociński M., *Kultura pedagogiczna rodziców* [w:] Ziemska M. (red.), *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1986
- [7] Hauniewicz M., *Profilaktyka czy wychowanie?*, [w:] Hauniewicz M., Widelak D. (red.), *Profilaktyka społeczna w środowisku lokalnym*, Opole 2007
- [8] Kaczmarczyk M., *Zielony mem*, Mikołów 2012
- [9] Kozaczuk F., *Świat wartości młodzieży z symptomami niedostosowania społecznego: analiza porównawcza postaw wobec norm i wartości nieletnich oraz młodzieży szkolnej i skazanych*, Rzeszów 2005

33 Tamże, s. 84.

34 J. Borkowicz, *Od teorii do praktyki – Wartości trzeba uczyć przykładem*, <http://lscdn.pl/pl/centrum-wymiany-wiedzy/wpio/5275,Od-teorii-do-praktyki-WARTOSCI-trzeba-uczyc-przykladem.html>, 30.12.2015.

35 L. Sołtyśiak, *Profilaktyka czy walka z zagrożeniami*, http://www.spwrit.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=16:profilaktyk-a&catid=4:warto-przeczyta&Itemid=3, 30.12.2015.

- [10] Kozaczuk F., *Wartości i postawy nieletnich w różnych stadiach wykojenia społecznego*, Rzeszów 2006
- [11] Łobocki W., *Wychowanie moralne w zarysie*, Kraków 2002
- [12] Łosiak W., *Psychologia emocji*, Warszawa 2007
- [13] Matusiewicz Cz., *Psychologia wartości*, Warszawa-Poznań
- [14] Oleszkowicz A., Senejko A., *Psychologia dorastania: Zmiany rozwojowe w dobie globalizacji*, Warszawa 2013
- [15] Ossowska M., *Socjologia moralności zarys zagadnień*, Warszaw 1986
- [16] Sikorski D., Bukalski S., *Sekty*, Lublin 2004
- [17] Śliwa S., *Profilaktyka pedagogiczna*, Opole 2015
- [18] Śliwa S., *Rola diagnozy pozytywnej w profilaktyce selektywnej i wskazującej wobec uczniów zagrożonych wykluczeniem społecznym*, [w:] Szecówka A., Ogonowski B. (red.), *Profilaktyka zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży*, Wrocław 2013
- [19] Szymańska J., *Programy profilaktyczne: Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*, Warszawa 2000
- [20] Tatariewicz W., *Paregra*, Warszawa 1978
- [21] Wilson E. O., *Socjobiologia*, Poznań 2001
- [22] Wysocka E., *Systemy wartości i orientacje wartościujące preferowane przez młodzież*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2003, nr 4 (190)

NETOGRAFIA

- [23] Borkowicz J., *Od teorii do praktyki – Wartości trzeba uczyć przykładem*, <http://lscdn.pl/pl/centrum-wymiany-wiedzy/wpio/5275,Od-teorii-do-praktyki-WARTOSCI-trzeba-uczyc-przykladem.html>, 30.12.2015
- [24] Sotysiak L., *Profilaktyka czy walka z zagrożeniami*, http://www.spwrit.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=16:profilaktyka&catid=4:warto-przeczyta&Itemid=3, 30.12.2015